

KONCZ ISTVÁN (1937)

"...a magabiztosságot az Új Symposion generációja hozta magával..."

Hogyan tudná meghatározni a jugoszláviai magyar irodalom helyzetét a két kultúra vonzásában?

Az, hogy más föltételek közt él és fejlődik egy kultúra, azon belül az irodalom, az szerintem nem teszi indokolttá a kultúra és az irodalom ilyen értelmű tagolását és kataszterezését. Én az irodalmat megoszthatatlan és egységes értéknek tekintem. Azzá teszik a gyökerei, a tradíció és az az életanyag, amelyiket földolgozni igyekszik, amelyik ihleti, amelyik ösztönzi és hát amelyekre épülnek az alkotások. Szerintem nem természetes politikai határokkal azonos módon, így, geográfiaileg megosztani egy egészet képező, integrált kultúrát. Ez a dualizmus csak formális, néha látszólagos és csak tetszőlegesen felhasználható felosztásra ad lehetőséget. Én itt születtem. Visszamenőleg néhány nemezdedéken keresztül az őseim is itt születtek. Ehhez a tájhoz kötődnek, ehhez a közösséghez kötődnek, ez a közösség az én közösségem. Én csak ezen a közösségen belül tudom megoldani a problémáimat, tehát ez a közösség a meghatározó a munkámban és az irodalmi tevékenységemben is. A nyelv, a kulturális hagyomány egyértelműen, senki által nem vitatottan a magyar irodalom, a magyar kultúra hagyományaihoz köt. Ezen a nyelven írok. Nyilván az írásaimnak értékét és értelmét ezen a kultúrán belül lehet elhelyezni, lehet méltányolni vagy mellőzni. Ugyanakkor ezeknek az írásoknak, ennek az irodalomnak ebben a közösségben kell szerepet betöltenie. Mert itt születtek és ennek az életére épülnek. Minden irodalomnak a fejlődése bizonyos történelmi és helyi föltételek közt történik. Ezek a föltételek sem tagolhatnak, oszthatnak meg egy egységes kultúrát, mert abban az esetben megyék szerint, vagy akár más tájegységek szerint is föl lehetne osztani az irodalmat, a kultúrát. Én inkább úgy látom, hogy ez technikai kérdést vet föl. Ugyanis ez a kultúrterület, a jugoszláviai magyar irodalom korlátozott anyagi bázissal rendelkezik. Úgy a befogadó közeg, mint a megjelenési lehetőségek tekintetében. Gondolok itt az irodalom aktív művelőire is. Ezért nagyon fontos, és ilyen értelemben tényleg egzisztenciális jelentősége van annak, hogy az egységes, egyetemes magyar irodalom, magyar kultúra integrálni tudja úgy, mint befogadó közeg és úgy is, mint anyagi bázis a határain kívül élő irodalmakat. Így tud ezeknek az irodalmaknak segíteni.

A magyarországi kritika odafigyel azokra az írásokra, amik itt születnek?

Nem merek határozott választ adni, mert nem valószínű, hogy ismerem az összes ilyen vonatkozású megnyilvánulást Magyarországon, azonban kétségtelen, hogy ezek az elmúlt 30-40 év alatt nagyon változóak voltak. Én azt hiszem, megfelelően érdeklődik, megfelelően figyel ránk. Talán ha ezzel kapcsolatban sugallhatnék valamit, akkor az az lenne, hogy ezt intézményesebbé kellene tenni. Ne alkalmilag, szétszórtan, nehezen megtalálhatóan jelenjenek meg ezek az írások.

Mégis sajátos ennek az irodalomnak a helyzete. A szerb nyelven keresztül például olyan világirodalmi áramlatokkal ismerekedhetett meg, amelyeket a magyarul csak jóval később lehetett olvasni.

Ez igaz. Akkor, amikor az *Új Szimpozium* megindult, illetve az ezt megelőző időszakot éltük, a magyarországi kultúra meglehetősen izolált volt, különösen Nyugat felé. A jugoszláv kultúra viszont nyitott volt. Magyarországra egyszerűen nem juthattak el a világból azok az impulzusok, amik ide eljutottak. A magyar és a szerb kultúra egymásra hatása tény, abból következik, hogy a két nép egymás mellett él. De ez nem specifikus. Ilyen jelenségek kimutathatók még olyan korokban és körülmények között is, amelyeknek gyökerei nem az egymás mellett élés tényére mennek vissza. A század eleji vagy a két világháború közti kor magyar kultúrája mennyit merített a francia kultúrából? Talán itt-ott franciásabbak voltak a franciáknál! Tetten érhető a nyelvi hatás, a stílus és az irányzatok hatásai is. De ez nem a specifikus helyzetnek tulajdonítható. Tény, hogy kölcsönhatást eredményez, ha két nép egymás mellett, egy közösségben él, fejlődésük egy társadalmi struktúrán belül történik. Ezek semmiképpen sem olyanok, hogy elidegenítenék vagy elkülönítenék akár az egyik, akár a másik a nép kultúráját a saját egyetemes tradíciójától.

Keresi azonban ez az irodalom a saját gyökereit, hagyományait. Gondolok itt például Bori Imre könyvére.

A nagykorúsodásnak az egyik ilyen érdekes jellemzője, hogy az ember ősoket, alapköveket keres. Ez elsősorban a kultúrával foglalkozó tudomány fontos feladata, mert a nagykorúsodás, a jelentőségében megnőtt, megerősödött kultúra önmagával való azonosulásának a feltétele ez a múltkeresés, tradíciókeresés, önkeresés. Létezik egy pillanat, (hogy pontosan mikorra tehető ez időben, nem tudnám megmondani), mikor eléggé erősnek kezdte tekinteni magát ennek a területnek, ennek a közösségnek a magyar irodalma, hogy önállóan, önálló kultúrterületnek érezze magát. Jó ideig általában az volt a szokás, szinte természetesnek vették, hogy a tehetséges, magyarul alkotó fró elment Pestre, a szerbül alkotó pedig elment Belgrádba. Valahogy nem volt eléggé autonóm maga a kulturális közeg (se anyagilag, se szellemileg), hogy egy itt élő kultúrává terebélyesedjen. Tehát nagyon fontos, érdekes és izgalmas, hogy tetten érjük a születés pillanatát. Én alkalmatosan olvasom Borinak és a többi, hasonló kutatással foglalkozó szerzőnek az írásait, anélkül, hogy ezekről a kérdésekről rendszert építettem volna föl magamnak. Tudom, hogy nem olyan messze tehető visszamenőleg ez a születési pillanat, de hogy mikor volt, melyek azok az alkotások, kik azok az frók, akik már úgy sorolhatók be, mint az önálló jugoszláviai magyar irodalom letéteményesei, azt nem tudom.

Milyen volt a Szimpozium indulása, mi a véleménye a lap jelentőségéről?

1951-52-től kezdődően tömeges érdeklődés jelentkezett az irodalom és az irodalmi mellékletek iránt. (Már amennyire tömegesnek lehet nevezni a mi viszonyaink között, s a létszámra gondolok itt elsősorban.) Minden az új magyar értelmiség kialakulásának volt köszönhető. Intézményes előkészítők a magyar nyelvű középiskolák voltak. Én abban az időben gimnazistaként az akkori *Iffjúság* belső munkatársaként dolgoztam. Akik addig írtak, és nagyot értek el az alkotás terén, azok valamennyien a háborút megelőző vagy a háború alatti években kezdtek írni. A háború befejezésétől addig az '51-'52-es évig a fiatalok jelentkezése elég gyér volt. '52-'53-ban spontán fejlődésnek indult, terebélyesedett az érdeklődés.

A középiskolák önképzőköröi sokat segítettek ebben. Szűknek mutatkozott az *Iffjúság* (amely hetilap volt) irodalmi melléklete, hogy megjelentethesse ezeket a fiatalokat. Az '55-'56-os évre már manifesztációk is voltak (volt egy Szabadkán, egy Horgoson), ahol az *Iffjúság* szervezésében összejöttek ezek a fiatalok, fölolvashattak, ismerkedhettek, vitatkozhattak, elmondhatták egymásnak problémáikat, céljaikat. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az *Iffjúság* hetilap irodalmi oldala (akkor még csak egy kultúrával foglalkozó oldal volt) nem elegendő, lehetőség nyílt arra, hogy az *Iffjúság* egy irodalmi mellékletet adjon ki, természetesen együtt a lappal, s ennek a mellékletnek volt a neve *Symposion*. Bővült a lap oldalszáma, s a melléklet hamarosan önálló, külön szerkesztőséggel dolgozott. Az első szerkesztőségben Bányai, Tolnai, Fehér Kálmán és jómagam voltunk. Ez az irodalmi melléklet integrálta aztán végképp az addig meglehetősen heterogén, induló, új költői, írói nemzedéket. Miután már ez a melléklet is szűknek bizonyult, felmerült a kérdés az Ifjúsági Szövetség elődje, az akkori Ifjúsági Szervezet Tartományi Bizottsága hozzájárulásával és pártolásával, hogy egy önálló magyar nyelvű társadalmi, irodalmi folyóirat induljon. Ez tulajdonképpen az *Iffjúság* irodalmi melléklete, a *Symposion*, és csak annyi változott nevében, hogy "új" jelzőt kapott. Amikor már önálló irodalmi folyóiratként, önálló orgánusként jelent meg, már alkalmas volt arra, hogy szelektáljon is, de verbuváljon is, gyűjtse maga köré a fiatalokat, biztassa őket, s megjelenési, fejlődési lehetőséget adjon. Az induló Új *Symposion* körül kialakult munkatársi gárda a *Symposion* derékhada volt, akit később, mondhatnánk kis nagyzólással, nagyképűséggel ilyen történelmi megfogalmazásban, *Symposiony*-nemzedéknek neveznek. E nemzedék lehetősége annyiból volt már jóval nagyobb az előző írónemzedékektől, hogy független volt azoktól a kötöttségektől, amiket a háború és közvetlenül a háborús időszak szellemi és kulturális életében megfigyelhetünk.

Mennyiben különbözött ez a lap a többi irodalmi folyóirattól, a Hídtól például?

A *Híd*nek nagyon fontos hagyományörző, hagyományfeltáró funkciója volt és van is. Egész addig az egyetlen kimondottan társadalmi, irodalmi folyóirat volt. Nem engedhette meg azt, hogy bármilyen alapon, bármilyen mércék szerint differenciáljon. A *Híd*nek az akkori irodalmi élet fórumának és függvényének kellett lennie. Viszont az Új *Symposion* teljesen új megfogalmazást és új mércéket alkalmazott a szerkesztési elveiben. A nagyon liberális szerkesztési koncepciókkal esztétikai, etikai szempontok és a hitelesség mércéi szerint kívánta összeválogatni az anyagát. Én nem tartom elfogadhatónak, ha ezt az irodalmi folyóiratot nemzedékhez akarják kötni vagy olyan formában, hogy ez a mindenkorú fiatalok, kezdők orgánuma volt, vagy olyan formában, hogy ez egykor egy nemzedéknek a folyóirata volt. Jelentek meg (szinte azt lehet mondani, hogy az első számtól kezdve rendszeresen) életkorban nagyon is "koros" írók (beleértve Krležát is), és az a nemzedék, amelyik tulajdonképpen a szerkesztés gerincét képezte, nem zárkozott el soha a később induló nemzedékek integrálásától. Sőt rendre integrálta is azokat. Mindenképpen a *Symposion* megjelenésére tehető egyfajta öntudatra ébredés, eszmélés, megkorúsodásra ébredés, amelyről már a korábbiakban beszélünk a jugoszláviai magyar irodalom történetét érintve. Ugyanis súlyos kisebbségi érzéssel küszködött a *Symposion* előtti írónemzedék. Erre az időszakra tehető például a terminológiai kérdés letisztulása. A provinciális megjelölés után, hogy újvidéki irodalom, szabadkai irodalom, ami nevében is provinciálissá teszi, egyértelműen helyet követelt a jugoszláviai magyar irodalom elnevezés, hogy e művek az egész ország, az egész jugoszláv kultúra részeként magyar nyelven létrejött alkotások. Nem kisebbségi, provinciális

folklórszínfolt a magyar irodalom Jugoszláviában, hanem egy önálló irodalom. Ezt a magabiztosságot az *Új Symposion* generációja hozta magával, aki már együtt nőtt föl és egyenrangúnak tekintette magát az egyetemes jugoszláv kultúrával.

Sokszor felvetődött a probléma, hogy a kisszámú magyarság és a kényszer miatt nagy a dilettantizmus elterjedésének veszélye.

Ez tényleg ilyen magyarázatra adna lehetőséget, ha a már említett és kifogásolt mércékkel kataszterizálnánk és tagolnánk a kultúrát és az irodalmat. A létszám csak akkor jelentene gondot, ha mindkét kultúra felé elszigetelné magát ez a kultúrtáj. Már a korábbiakban volt arról szó, hogy az itteni irodalom ugyanúgy része a jugoszláv irodalomnak, mint a magyar nyelven megjelenő irodalomnak. Befogadó közege a jugoszláv közösség, ahol ezeknek az alkotásoknak megvan a maguk társadalmi funkciója, és az a magyarul olvasó közönség, amelyik a magyar nyelven létrejött vagy ma létrejövő műveket olvassa. A dilettantizmus egy kultúra provinciálissá válásának a következménye. Azt hiszem, hogy most ilyen elzártsága, elszigetelése a jugoszláviai magyar irodalomnak nem létezik, s jelei sincsenek annak, hogy ez az elszigetelés létrejöjjön. Ez a közösség, ez a kultúrterület bázist ad ahhoz, hogy az írás, az irodalom betöltse a funkcióját. Amit az egyetemes irodalom nyújthat és segíthet — ezt spontán maga a kultúra és az irodalom, nem politikai szűrőn megszűrve, hanem közvetlenül —, hogy nyújtsa azt az anyagi bázist, ami a föltétlen differenciálódáshoz és a befogadáshoz szükséges egy-egy kultúrában. És ez kötelessége is.

Az elmúlt pár esztendőben, amióta szerkesztőséget cserélt az Új Symposion, mennyiben változott az itteni irodalmi élet? Jelentett ez valami megtorpanást?

A jugoszláviai magyar irodalom kérdéseit azonosnak látom az egész jugoszláv irodalom kérdéseivel, illetve Jugoszlávia valamennyi nemzetisége irodalmának kérdéseivel. A nemzetiségi írókongresszuson ugyanazokat a kérdéseket, ugyanazokat a problémákat vetette föl, mint sajtósakat valamennyi nyelven író fölszólaló. Nincs a jugoszláviai magyar irodalomnak külön, csak rá jellemző aktuális problémája vagy aktuális megoldatlan kérdése. Ami létezik a jugoszláviai magyar irodalom életében, ugyanaz létezik Jugoszlávia valamennyi nemzetisége irodalmának életében is. Ami az *Új Symposiont* illeti. Országszerte szűnnek meg és indulnak új lapok, és bár hivatalosan nem szűnt meg az *Új Symposion*, tény, hogy teljesen új szerkesztői gárdával működik, ami úgy néz ki, hogy nem természetes folytatója az eddigi szerkesztésnek. Az én véleményem, hogy ez veszteség a jugoszláviai irodalom számára és ezen belül a jugoszláviai magyar irodalom számára. Elváltak egy tribünt, egy szerkesztési koncepciót, amely (minden nagyképűség nélkül mondhatjuk) történelmi feladatot végzett el, történelmi funkciója volt és nem látták akkor, hogy ezzel megszűnik az a folyamatos megújulási készség, az a nyíltság, ami tulajdonképpen korunk valamennyi irodalmának területén eredetivé tette a *Symposiont*. Kár érte ezzel a jugoszláv irodalmat, a jugoszláviai magyar irodalmat, és hiszem azt, hogy a magyar irodalmat is.

Bosnyák István az Új Symposion 1970/67. számában ezt írta az Átértékelés megjelenése után "...életérzése nyíltságánál, lezáratlanságánál fogva nem lehetetlen az sem, hogy mai íróniája cinizmussá acélosodik, de az is elképzelhető, hogy életútjának egy esetleges Dreyfus-pöre átbillentí öt a racionális, nem-fanatikus hívők táborába, s ez költői pá-

lyájának legrelevánsabb nyílt kérdése". Azóta eltelt 16 év. Hogyan alakult azóta költői pályája?

Cinikus lettem? Azt hiszem, ezzel a kritikai résszel kapcsolatban, hogy talán valamivel elfogultabb volt Bosnyák velem, mint ahogy kellett volna, de talán önmagával szemben is. Ugyanis a kritikus, ha szeret valakit és meg akar dicsérni, akkor egy kicsit önmagát is keresi a műben, amelyikről ír. Bosnyák végtelenül etikus alkatú ember és különösen ebben az időben nagyon számon kérte az erkölcsi kiállást, a műnőnőn kiállást, és a mellébeszélést, a köntörfalazást, a taktizálást bűnnek tartotta (magam is egyezek ezzel), s talán szerette volna azt látni, hogy egy ilyenfajta etikus irányba alakul a pályám. Ez így elvileg rendben is van, csak amióta ezt a kritikát írtá, nem került sor az ideálok olyan drámai szembefordulására, ami arra készítette volna az író, költőt, hogy hátamra veszem a Krisztus-keresztet és megfeszítetem magam. Az élet azonban nem produkált azóta olyan ideálokat, ami miatt ezt a megfeszítetést vállalni kellene. Egy mondatban megfogalmazva: még mindig ott vagyunk, ahol 16 évvel ezelőtt voltunk, hogy vagy ez, vagy az. Ő akkor önmagában egy kicsit azt hitte, hogy megváltjuk a világot, s ehhez jelen van mindig az a lovag, akinek le kell győzni a fantomot, s jelen van mindig az a fantom. Ő kereste is nagyon sokáig, de nem tudta megtalálni. Tehát nincs drámai krízis vagy válság. Kérdezhetjük úgy is: el tudna-e a költő képzelni valami olyasmit, amiért vállalná az akasztófát, a halált? Ez csak absztraktnak létezik. A jelen pillanatban, a jelen élet ilyen drámát, nem azt mondom, hogy nem hordoz, de nem bontakoztat ki. Hiábavaló lenne, még a kutya sem ugatná meg se tegnap, se holnap egy bármilyen önmaga számára kitermelt, kiforszírozott drámai szituációban az áldozatvállalást.

1986. október

(Szergejev Zsuzsanna)